

SJEĆANJE NA MEŠTROVIĆEVE POČETKE U SPLITU

NEVENKA BEZIĆ-BOŽANIĆ
Roseweltova 60
58000 Split

UDK 929.2
Primljeno 15.IV.1994.

Kad bi nekog sa strane zapitali što je Split, on bi zacijelo odgovorio "Dioklecijanova palača i Ivan Meštrović".¹ I dok je grad izronio iz Dioklecijanove palače i prelio se plodnim splitskim poljem, Meštrović se snagom svog genija nametnuo tom gradu i oplemenio njegove prostore. I ne samo to, Meštrović je ostao do svoje smrti vjeran ljudima i gradu svoje najranije mladosti, gdje je stekao svoja prva saznanja o životu i umjetnosti.

Stoga nije ni čudno da sam o njemu čula u svom najranijem djetinjstvu otkako sežu moja sjećanja, i da je u tom razdoblju mog života Grgur Ninski bio najogromniji spomenik na svijetu jer tada još nisam znala za zakone o zaštiti spomenika i vrednovati neka estetska mjerila. Sjećam se razgovora sa svojom bakom Anticom, očevom majkom, kad mi je bilo deset-dvanaest godina pred rat u staroj kući nadomak Velom Varošu. Bakina soba s namještajem osamdesetih godina XIX. stoljeća i ormar za knjige pokojnog djeda krio je mnogo zanimljivih stvari za moju životnu dob. Pamtim baku koja bi poslijepodne sjedila uz prozor i plela čarape od konca momu ocu koje on gotovo i nije nosio, s prekrasnim uzorcima, kakve se danas više ne može vidjeti. Pletivo je držala u košarici od pruća sa crvenom svilenom vrpcom na ručici vezanom u "fjok". Rekla mi je da joj je tu košaricu donio iz Beča Ivan Meštrović.

On je počeo dolaziti u kuću moga djeda profesora i arhitekta Ante Bezića (1849-1906) u vrijeme kad je stigao u radionicu klesara Pavla Bilinića. On ga je podučavao u večernjoj šegrtskoj školi pri Velikoj realci jer je mladom Meštroviću unatoč vidljivoj nadarenosti nadostajalo mnogo općeg znanja. Vjerujući čvrsto u njegovu nadarenost, profesor je pozivao svog učenika u kuću, podučavao ga i zasigurno mu mnogo pomogao pri prvim koracima u široki svijet. Moj otac ga se sjeća u narodnom odijelu drniškog kraja, a moj stric Zvonimir (1884-1965), samo godinu dana mlađi od Meštrovića, tada dak splitske Velike realke, postao mu je prijatelj, oni će se družiti više godina u Beču na studijama, gdje je Zvonimir studirao građevinu.

1 Tekst je prvi puta objavljen u splitskome časopisu *Mogućnosti*, br. 10-11, god. XXX, Split, 1983, str. 933-936.

Godine 1902. poslao je mome djedu iz Beča fotografiju s velikim šešrom i potpisom: Ivan Meštrović 1902. Vjerojatno se on javljao iz Beča više puta, no vrijeme je uništilo mnoge vrijedne uspomene. Prema pisanju Duška Kečkemeta, za zimske praznike 1902. godine bio je u posjetu roditeljima i tada je navratio u Split i izradio portret svoga profesora. Međutim, taj podatak nije točan, jer on nikada nije portretirao Antu Bezića. Učinio je to nekoliko godina poslije kipar Toma Rosandić. No on je tada u Splitu, ili te iste godine u Beču, izradio poprsje mog strica Zvonimira u glini i odlio ga u sadri, a današnji vlasnik (Galerija Meštrović u Splitu) odlio je poprsje u broncu. Na postolju je potpis: I. Meštrović 1902. To poprsje zabilježeno je već ranije kao portret Ante Bezića (Kečkemet-Prijatelj: Počeci Ivana Meštrovića, Split, 1959, slika na tabli), ali je poslije ispravljeno. Portret prikazuje mladica od osamnaest godina, a ne starog profesora s bradom kakav je Bezić u to vrijeme bio. Ta skulptura pripada prvim Meštrovićevim portretima i ubraja se u prvo razdoblje njegova rada u Beču, a uspoređujući je s nekim prijašnjim portretima, na toj se skulpturi vide nove vrijednosti u modeliranju.

Godine 1903., 1. rujna iz Beča u Split na razglednici s fotografijom ruskog književnika Maksima Gorkoga, kojega je kao pisca mnogo cijenio, piše prijatelju Zvonimiru: "Zašto se ništa nejavliš? Pozdravi mi gospodina Oca! Ljubeć ruke gosp. Majčici ostajem Tvoj odani prijatelj Meštrović". I sa strane: "Piši der bolan što kako Ti ide!?". Prema pričanju moje bake, Zvonimir je bio Meštroviću vjenčani kum u prvom braku s Ružom Klein, ali taj podatak nisam mogla iz pismenih izvora potvrditi.

Godine 1903., 5. listopada, iz Beča je stigla u Split dopisnica profesoru Beziću ovog sadržaja: "Dragi Barba! Evo Vam jedne skice Meštrovićeve sa kojom Vam se preporuča Vaš Mlle". Danas već izbljedjela fotografija prikazuje skicu za neki veći spomenik. Na četiri stepenice uzdignut je visoki tron na kojem sjedi muškarac. Pod tronom je s prednje strane grupa žena niz čija tijela padaju duge haljine, dok im je gornji dio tijela otkriven. Sa strane na nekoj tkanini naslonjen je nagl ženski lik. Koliko je moguće razaznati na toj fotografiji koja, čini se, nije poznata, na toj skici osjeća se utjecaj secesije, kao i na više Meštrovićevih djela nastalih u tom razdoblju na temu simbolike i alegorije.

Među ostavštinom moga strica Zvonimira sačuvala su se i dva Meštrovićeva pisma iz 1958. i 1959. godine. Iz samo nekoliko Meštrovićevih riječi osjeća se da se, uprkos tolikim godinama, njihovo prijateljstvo sačuvalo. Moj stric je tada živio u Beču jer mu je supruga Klara bila Austrijanka i posredovao je između Meštrovića i Gradišćanskih Hrvata radi spomenika u njihovu kraju. Budući da ne znam sve potankosti o ostvarenju tog spomenika i njegovu daljnju sudbinu, ne mogu obrazložiti do kraja sadržaj tih pisama, ali neka ona budu na korist onima koji će se tim spomenikom baviti. Pisma su pisana pisaćim strojem u Americi i nemaju naša slova Č, Ć, Š, Ž i Đ, pa je Meštrović svojom rukom to ispravljao. Oba su pisana sa zaglavkom: IVAN MEŠTROVIC University of Notre Dame College of Art & Letters NOTRE DAME, INDIANA.

14 lipanj 1958

Dragi Zvonko:

Primio sam tvoje pismo od 12 travnja, i bilo mi je drago čuti da si još živ i zdrav. Ja tebe usprkos tolikih godina odkako se nismo vidjeli, nisam zaboravio. Sjećam te se i radi tebe i radi tvog pok. i čestitog oca, koji je bio vrlo ljubazan samnom prilikom mog prvog dolaska sa sela u Split.

Inače iz tvog pisma razabirem, da si se dosta mučio i mučiš, no to je sudbina naše generacije i vremena u kome živimo. Nu napokon moramo se snaći sa svojom sudbinom i uzimati sva "dizanja" i "padanja" tek kao iluzorne pojave, što ona i jesu u beskonačnom vremenu.

Sada da predemo na stvar u kojoj si mi pisao. Meni je poznati broj i čestitost naših Burgenlandskih Hrvata, koji su znali održati svoje narodno Hrvatsko obilježje i svoj jezik, na čemu neka im je čast. Ja bi zanjih i njihovu novu postojbinu vrlo rado nešto učinio, ali dragi moj Zvonko, kako ćeš znati po sebi, ja sam već u godinama i ne mogu da radim sa nekadašnjom žestinom, a osim toga sam vrlo zaposlen, kako sa svojom školom, tako i privatnim poslovima, koje radim za svoje i svoje porodice uzdržavanje. Osim toga, kako ćeš biti čuo, radio sam i radim mnoge stvari za našu staru domovinu i to razumije se badava. Ne bi mi vjerovao, kad bi ti rekao, koliko sam stvari učinio i poslao kući kroz ovih 10 godina, što sam ovdje. Ta moja podatnost me staje mnogo truda i vremena, jer svako malo me traži sad ovaj sad onaj grad ili institucija da im nešto učinim. Usprkos svega toga ja se ne bi htio oglušiti Burgenlandskim Hrvatima, samo neznam pravo što i kako. Pisao mi je neki Dr. Sieber iz Beča o želji Burg. Hrvata i navodio ime nekoga njihova pjesnika, čiju bi oni bistu željeli imati. To ne bi bilo teško i ako dotičnog pjesnika odnosno njegova djela ne poznajem, i držim da će njegova vrijednost biti u tome, što je svojim pisanjem podržavao ljubav za materinsku rječ među njima. Dr. Sieberu nisam još odgovorio, ali namjeravam da mu pišem, da se oni iz Burgenlanda obrate na moga bivšeg đaka Matijevića, koji također živi u Austriji, da im on izradi bistu dotičnog pjesnika. Kad je rječ o tome, da se nekim djelom afirmiše Hrvatska kultura, onda ni je došao na pamet glasoviti muzičar Hajden (Hajdin), kako vele da mu je bilo originalno prezime. Ja sam u nekom engleskom djelu o njemu čitao da je bio porjeklom Hrvat čiji su se roditelji ili djed naselili tamo iz Hrvatske i da je on defakto bio Hrvat. Međutim sam također čitao, da su to Madari a i Austrijanci poricali i prisvajali ga jedni i drugi sebi, jer je rođen u jednom kraju koji je pripadao čas Madarskoj, a čas Austriji. Ja mislim, da ćeš ti biti u stanju da ili sam ili kroz nekog historičara pronađeš što je istina o njegovu porjeklu. Ispostavi li se, da je Hajden bio Hrvatskog porjekla, ja ću za Burgenlandane izraditi njegov kip. Je li nešto od njih slušao i postoji li kod njih saznanje ili tradicija o Hajdenu? Kad nešto pozitivna u tome pravcu saznaš, javi mi, a ja ću ti onda moći odgovoriti, što bi mogao učiniti.

Spominješ mi, da si oženjen, ali ne navodiš imadeš li djece, što bi me dakako zanimalo. Pada mi napamet, da si imao jednog mlađeg brata pa bi me zanimalo, je li živ ili što je sa njime, jer se sjećam kako ga je tvoj pok. otac mazio.

Eto dragi Zvonko, ovo je sve što ti mogu ovom prigodom pisati, te završavam sa iskrenim prijateljskim pozdravom Tvoj

Ivan Meštrović

24. II. 1959.

Dragi Zvonko,

primio sam tvoje pismo od 3. II. og. pa ti evo odgovaram. Na ono ranije ti nisam bio odgovorio, u nadi da ću biti u stanju da ti nešto pozitivno odgovorim u pitanju tvojih arheoloških tablica, od kojih si mi poslao fotografije. Međutim, moja se nada nije ispunila, a red je da ti odgovorim. Ja sam se najprije obratio Metropolitan muzeju u New Yorku, kao njihovoj glavnoj i najviđenijoj instituciji. I kako ćeš vidit iz njihova odgovora, koji ti prilažem, njih stvar ne zanima i navode da već imaju sličnih stvari. Pokušao sam usmeno da se informiram u Chicaskom Art Institutu, bi li oni imali interesa za ove predmete, ali je odgovor bio sličan. Ovo me je obezhrabrilo da se obraćam na druge institucije, jer kad to ne interesira Metropolitan muzeum, koji ima najbolje fondove, sumnjam da bi kod manjih imao uspjeha. Zato ti, dragi zvonko, vraćam fotografije, koje si mi poslao, a koji prikazuju predmete u pitanju. Meni je žao da ti nisam mogao biti od koristi, što bi inače, vjerovati ćeš mi, od srca uradio. Profesoru Ignacu Gelbu, za koga veliš da je na Univerzi u Chicagu, i da je stručnjak za ovakve predmete, nisam pisao, jer mi se čini da to ne bi imalo svrhe, osim da se je neki od instituta zanimalo za stvari, pa htio imati i gelbovo stručno mišljenje. Osim toga ja čovjeka ne poznam i ne bih htio da ga smetam, pogotovo kad nisam od njegove struke.

Drago mi je da si upućen od Franje Horvata da je pitanje Haydnova kipa za Burgenland za vazda zabačeno. Knjigu pjesama Mate Miloradića sam primio i vrlo me je zanimalo njihovo današnje narječje sa mnogo arhaizama. Za jedan Miloradićev reljef sam bio preporučio Matijevića, bivšeg mog djaka, koji stalno žive u Austriji. I ja ne znam jesu li oni sa Matijevićem došli u kontakt, ili on sa njima, pa bi mi bilo teško da preporučam Krstulovića, koga bi inače mogao i volio preporučiti, jer je on vrlo sposoban i čestit. To uostalom ovisi o njima, Gradišćanima, hoće li uopće reljef praviti i komu će ga od ove dvojice povjeriti. S moje strane, ja bih im vrlo rado pokazao pažnju, ali mi sada baš nije dobro sa zdravljem, a pretrpan sam obavezama, pa bi mi bilo milo, ako to dadu jednom od naših pomenutih kipara, pri čemu bi bili uštedeni troškovi i teškoće odpremanja sadrenog modela iz Amerike u Austriju.

Žao mi je razabrati iz tvojih pisama da imadeš teškoća, gurajući sa za život, ali to kao da je sudbina naše generacije. Imali smo toga i ranije kroz naš vijek, ali nam naravno teže pada kad smo ostarili.

Hvala ti na tvojoj pripravnosti da mi učiniš, ako mi je potrebno, kakvu uslugu u Zagrebu ili Splitu, kuda veliš da putuješ, što mi neće biti potrebno, jer mi je stariji sin još od Božića kod mene u posjeti i vraća se početkom idućeg mjeseca, pa će izručiti pozdrave mojim znancima, rođacima i prijateljima.

Želeći, dragi Zvonko, dobro zdravlje tebi i tvojoj gospodji, ja vas prijateljski i srdačno pozdravljam tvoj

meštar Ivan

Cvito Fisković me upoznao s Ivanom Meštrovićem za vrijeme njegova posljednjeg boravka u Splitu 1959. godine. S toplinom je govorio o mom djedu i stricu. Meštrović nije zaboravljao ljude. Bilo je u tih nekoliko riječi mnogo dubine i ljudskosti.